

La vil·la romana del Romeral: estat de la qüestió i darreres excavacions

LLUÍS MARÍ I SALA, VÍCTOR REVILLA CALVO

1. INTRODUCCIÓ

La vil·la del Romeral està situada en la partida del mateix nom, a la riba esquerra de la Noguera Ribagorçana, damunt de la primera terrassa al·luvial del riu, a quatre quilòmetres aigües amunt de la població d'Albesa i a uns dotze quilòmetres, en línia recta, al nord de Lleida. La seva situació li atorga una vista privilegiada sobre el territori proper, ja que la terrassa se situa a uns dotze metres sobre el llit del riu. Des d'aquest lloc, el terreny va elevant-se lentament en direcció nord i nord-est, i forma una plana molt àmplia (figura 1).

La vil·la va ser objecte de diverses intervencions arqueològiques en la dècada dels anys seixanta, davant la necessitat de preservar els excepcionals mosaics que contenia d'una possible destrucció. Mai no havia estat excavada d'acord amb un projecte de recerca integral i, per tant, el coneixement sobre la seva organització arquitectònica i funcional i sobre la seva evolució era molt limitat. Aquest problema, que aparentment només afectaria l'àmbit de la recerca científica, també condicionava les possibilitats de preservar i condicionar el conjunt per a una adequada exposició didàctica. Les actuals intervencions arqueològiques, iniciades l'any 1995, tenen com a finalitat avaluar l'estat de conservació i les característiques de la vil·la com a pas previ per desenvolupar un programa integral de recerca i museïtzació.

2. ANTECEDENTS DE LA RECERCA I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La vil·la romana del Romeral es va descobrir de forma casual l'any 1961, quan es va localitzar un primer mosaic en un terreny de conreu. En successives actuacions als

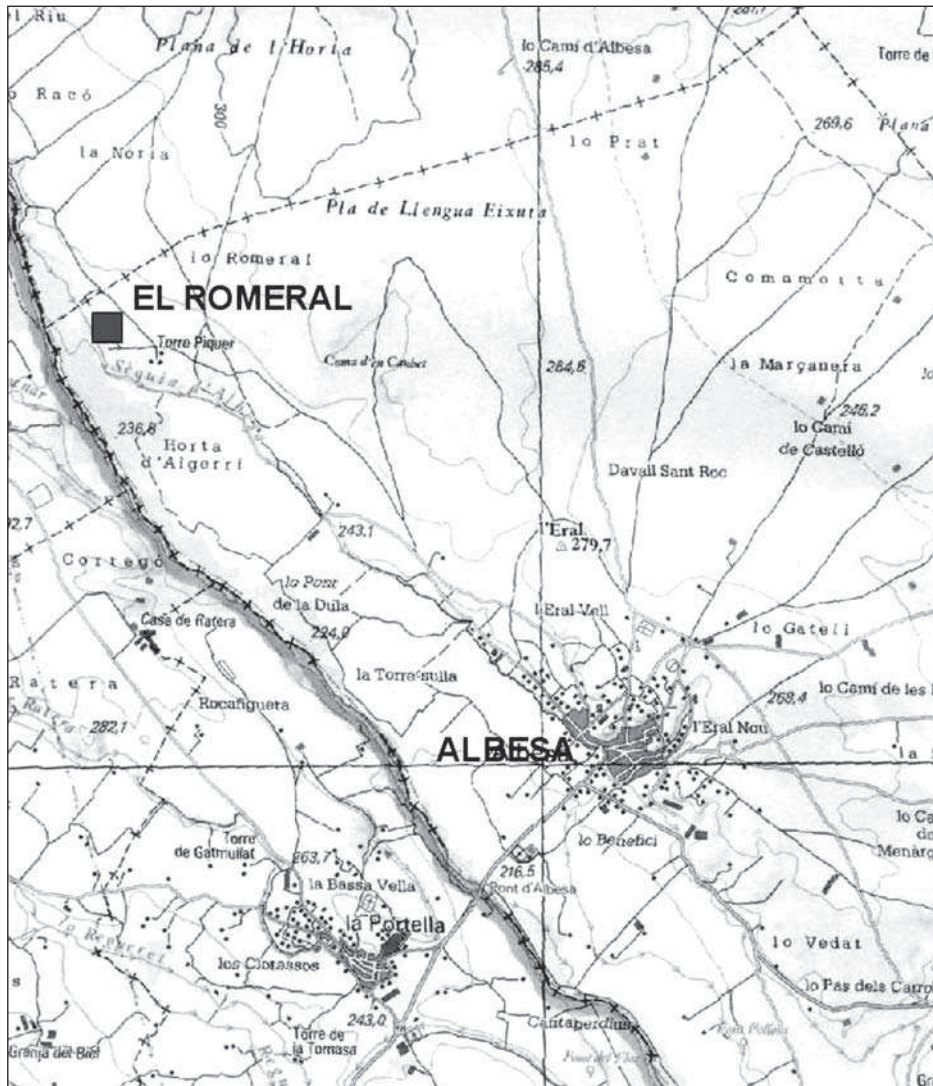

Figura 1. Situació de la vil·la del Romeral.

anys 1965, 1966 i 1968 (Pita, Díez-Coronel 1963 i 1964-1965; Díez-Coronel, Pita 1966, 1969-1970 i 1970; un resum a Gorges 1979) es va treballar de forma preferent delimitant el conjunt per localitzar nous mosaics, comprovar-ne l'estat de conservació i, en cas que fos possible, extreure'ls (Díez-Coronel, Pita 1966, 348-349; i 1970, 769; Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 182-183; Díez-Coronel, Pita 1969-1979, 174 i seg.; Pita 1969; Corpus 1989, 13). Els mosaics recuperats: la totalitat del mosaic B que, amb una longitud de 29 metres per 3,20 d'amplada, decorava el corredor oest, i 18 metres del mosaic E situat en el corredor nord del peristil, estan dipositats actualment en els magatzems del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Fins al moment només s'ha restaurat un fragment del Mosaic B –una composició on es combinen motius florals i animals (ocells)– i que estava situat davant una de les habitacions del sector nord-occidental, així com alguns fragments d'aquest mateix mosaic (figura 2).

Aquestes primeres intervencions van permetre delimitar els costats nord, oest i sud d'un gran edifici de planta aparentment quadrangular i estructura compacta, articulada entorn d'un peristil de planta quadrada. A l'entorn del peristil es distribuïa un gran nombre de dependències, entre les quals destacava una habitació de grans dimensions que ocupava una posició central amb relació a un dels eixos principals de simetria de l'edifici (orientat nord-sud), i que estava dividida internament en dos espais, un de rectangular i un altre de rematat per un absis, inscrit dins d'una estructura de planta quadrangular que sobresortia de l'estructura general de l'edifici.

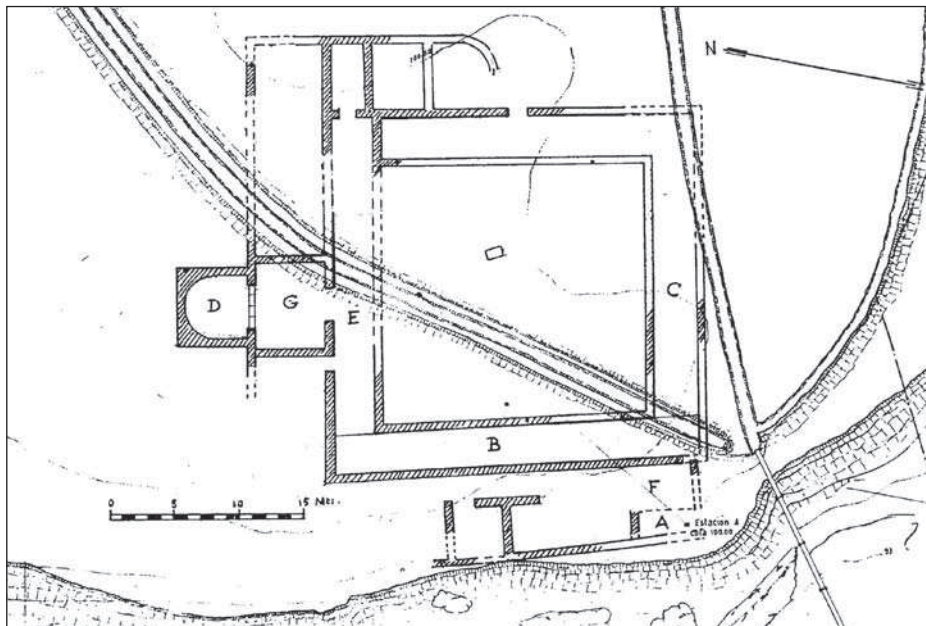

Figura 2. Planta de l'actuació del 1968.

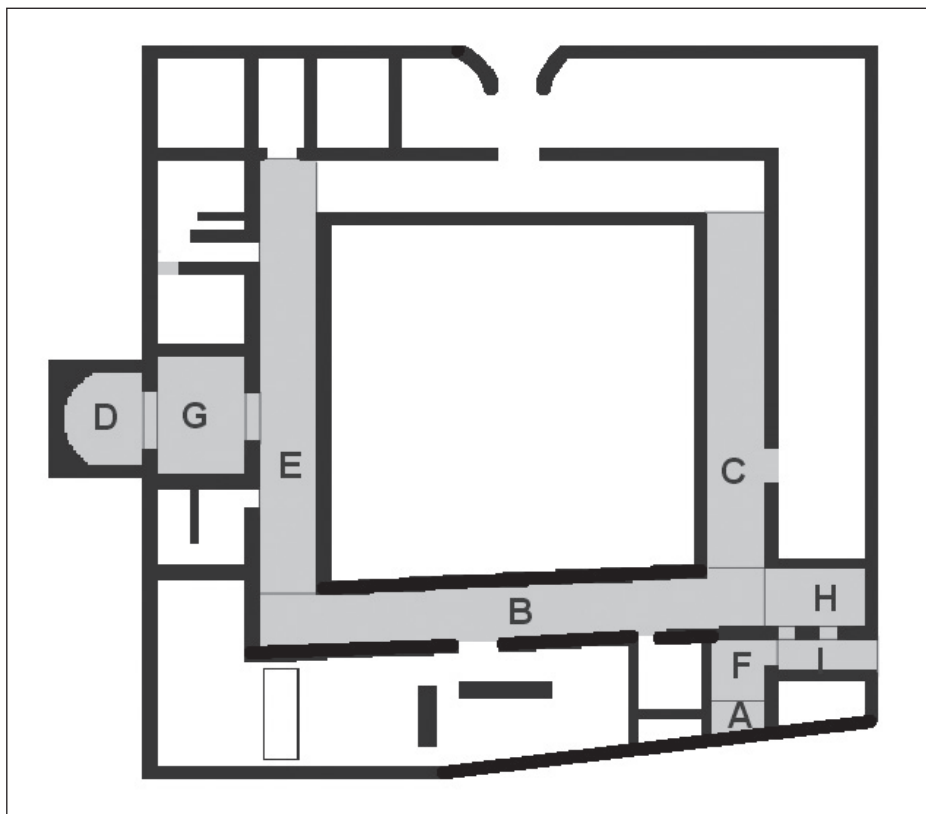

Figura 3. Disposició dels espais ocupats pels mosaics.

L'organització d'aquesta estança i la seva decoració de mosaic, la més rica del conjunt conservat, fa pensar en una sala de representació destinada a les recepcions que s'inspirava en els models de l'arquitectura àulica. Aquest espai és relativament freqüent a les vil·les més importants d'època tardana d'Hispania (Díez-Coronel i Pita parlen d'un *triclinium* o *tablinum*: Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 186). Els primers excavadors també van situar un dels accessos a l'edifici, considerat el principal, en el costat oriental.

En les intervencions de la dècada dels anys seixanta, es localitzaren mosaics a la sala de representació (mosaics D i G), al perístil (mosaics B, C i E) i en una habitació del sector meridional (mosaics A i F). Tanmateix els excavadors assenyalen la possibilitat que també n'hi hagués un altre al passadís est. Les descripcions es repeteixen, sense massa detalls nous, a les diverses publicacions de L. Díez-Coronel i R. Pita (cf. *Corpus* 1989, 13-18, fig. 1-2 i làm. 1-5). La distribució de les restes descobertes donava una superfície construïda aproximada de 1.600 m², però l'àrea ocupa-

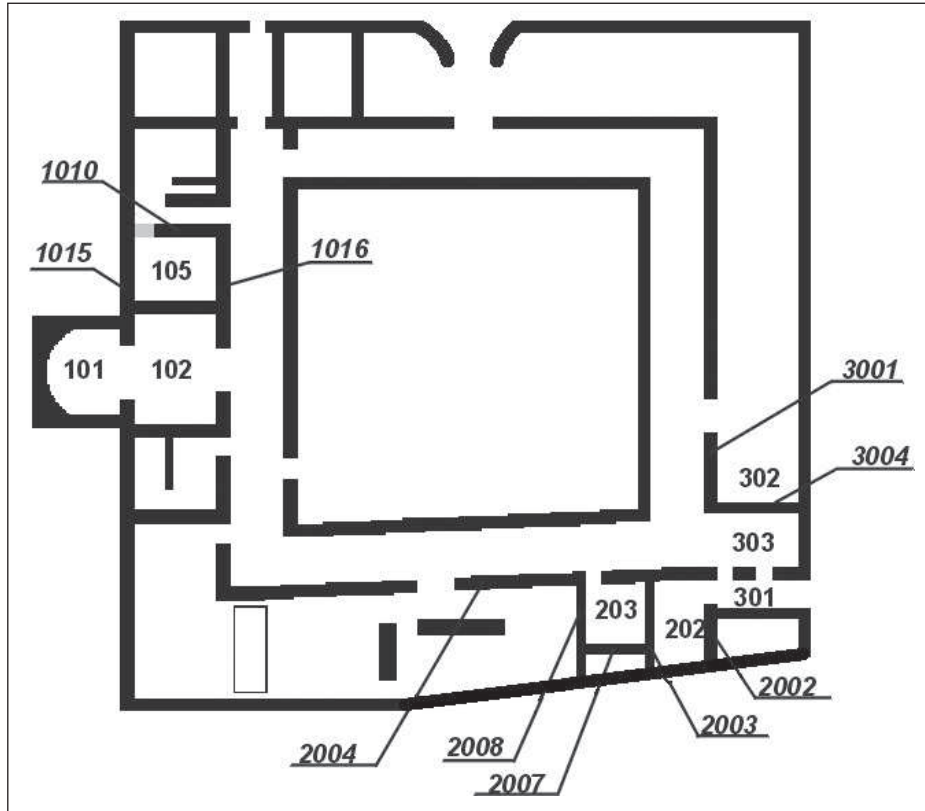

Figura 4. Àmbits excavats entre els anys 1997-2000.

da per estructures, com s'ha pogut constatar a les campanyes iniciades el 1997, oscil·la entre els 2.500 i els 3.000 m. La superfície oberta del peristil ocupa uns 400 m².

L'obra constructiva és bastant modesta i consisteix en una barreja de morter de calç i pedra i còdols de mida mitjana, ordenats de forma que els murs mostren l'aparença d'un *opus spicatum* molt rústic. La pedra treballada només apareix en alguns angles de mur i portes i com a basament del que serien pilastres adossades i columnes. Es tracta sempre de carreus de dimensions mitjanes o reduïdes, fets amb les sorrenques properes. Segurament, totes les superfícies devien ésser arrebossades. Contràriament, l'únic mur de límit extern conegut fins ara, el que tanca l'edifici pel costat nord, està recobert d'un parament de falsos carreus, obtinguts mitjançant el facetat d'una de les cares de pedres sorrenques de petit volum.

A les publicacions s'esmenta la trobada de fragments de plaques de marbre per a revestiment de paret i grans fragments de pintura parietal (més de dos-cents aparaments dins d'una cisterna situada a l'oest, actualment visible) amb figuracions geo-

mètriques i vegetals (garlandes i fulles). També es recuperà un capitell sencer i fragments d'altres, un basament de columna i diversos fusts, tot en pedra del país (*vid.* Díez-Coronel, Pita 1966: figura sense numerar del que es descriu com un «*capitel corintio*»; Díez-Coronel, Pita 1969-1979, 183-184 i 188). Tots aquests elements, juntament amb les dimensions del programa musivari, responen a la intenció de mostrar el prestigi i el poder econòmic de la família resident.

En aquest mateix context cal incloure la trobada d'un fragment de placa de marbre de Carrara, amb restes d'una inscripció, que es podria relacionar amb un mausoleu familiar (IRC II, núm. 16). La part conservada de la inscripció consta de diverses línies, amb restes d'una indicació de nom o de filiació.

El caràcter especial de les campanyes fetes als anys seixanta no permet establir una seqüència clara de l'ocupació i unes cronologies absolutes fiables. Els seus excavadors parlen d'una primera ocupació, documentada exclusivament pels materials ceràmics, que es devia situar entre els segles I a III dC i que finalitzà amb les suposades destruccions que acompanyaren les incursions bàrbares del 260 dC; però cal recordar que no hi ha cap referència textual o arqueològica que relacioni clarament aquests esdeveniments amb l'àrea de Lleida (Pérez 1996). La fase més important, representada per la construcció del programa musivari se situaria entre mitjan segle IV i el segon quart del segle V dC o a mitjan d'aquest segle; aquesta data final correspondria a la destrucció definitiva. També en aquest cas s'esmenten factors polítics i militars com a causes fonamentals i exclusives (Díez-Coronel, Pita 1966, 356; Díez-Coronel, Pita 1970, 773; Díez-Coronel, Pita 1969-1970, 183).

Els excavadors consideraren que el programa musivari fou desenvolupat gradualment i intentaren establir una successió, basant-se en criteris estilístics i dades estratigràfiques (Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 188, esmenten la trobada d'un fragment de sigil·lada africana D sota el mosaic B, però no la consideren una dada conclouent, ja que podria haver arribat per la reparació d'un mosaic ja existent; *vid.* a més, Díez-Coronel, Pita 1969-1970, 180, i Díez-Coronel, Pita 1970, 772-773; a *Corpus* 1989, 18, es proposa una cronologia de segona meitat del segle IV per als mosaics).

Segons L. Díez-Coronel i R. Pita, amb posterioritat a la seva destrucció, el lloc fou ocupat per un assentament molt més modest que no tenia cap relació amb la vil·la. La cronologia proposada se situa en els segles VI i VII, però no es disposa de cap dada segura per donar suport a aquesta afirmació (es parla de ceràmiques visigòtiques sense especificar: Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 188-189; Díez-Coronel, Pita 1970, 773; Díez-Coronel, Pita 1969-1970, 186).

3. L'EXCAVACIÓ: LES CAMPANYES DE 1995 A 2001

3.1. El sector nord-oriental de la vil·la

Les primeres campanyes (de 1995 a 1998) es van concentrar en la delimitació i excavació dels àmbits dels sectors nord i occidental de la vil·la. El primer era estructurat per la gran habitació de recepció absidal. Aquí es van excavar dos habitacions

laterals: un àmbit de petites dimensions i planta rectangular, pavimentat amb *opus signinum* i una gran cambra quadrangular (habitació 105). La posició i dimensions d'aquesta darrera feien pensar que podria tractar-se d'una de les dependències residencials de la vil·la, potser en relació directa amb la gran habitació absidal o, com a mínim, com un àmbit vinculat directament al ritme d'activitat d'aquesta. En relació amb aquesta possible funció residencial o de representació, semblava probable localitzar nous paviments de mosaic. L'habitació era delimitada per una sèrie de murs construïts mitjançant un encofrat de morter i pedres (còdols de riu); les filades es disposaren de forma ordenada. L'única diferència tècnica apreciada és la preferència per l'ús de petits carreus en un dels murs, segurament a causa del seu caràcter de mur perimetral de l'edifici (figures 3 i 4).

Pel que fa a la interpretació de la seqüència estructural i estratigràfica, sembla evident que ens trobem davant una sèrie de reformes que alteraren radicalment aquest espai durant diversos segles i que l'ocupació es perllongà fins a l'abandonament final del lloc. En origen, sense que puguem precisar la cronologia, l'habitació 105 devia ser un habitacle sense una importància especial, del qual no podem determinar la forma i les dimensions totals (potser tenia ja la forma quadrada que mostra després), i va ser cobert successivament per dos paviments. Ambdós paviments donen als murs 1010, 1015 i 1016, el primer dels quals també constitueix un dels límits del passadís del peristil. Aquest fet indica que aquestes pavimentacions i l'habitació ja s'inclouïen, en una fase anterior a la que és visible actualment, dins d'una estructura arquitectònica rigorosa i planificada. Aquesta estructura potser es caracteritzava ja per una planta centralitzada entorn un peristil. Potser aquesta primera sistematització es relaciona amb els materials dels segles I-II dC que apareixen en els estrats tardans. És possible que els paviments esmentats també donessin al mur de tancament perimetral; però la manca d'excavació dels estrats corresponents impedeix de precisar aquest extrem.

En un moment posterior es va construir el que sembla una estructura de preparació per assentar un mosaic: un mur central que dividia l'habitació en dos espais rectangulars iguals i, unit amb aquest, una base de còdols i pedres més o menys compactes, en la qual encara es trobaven restes de calç. És raonable pensar que la decoració de l'habitació amb un programa musivari es devia relacionar amb la decoració i el funcionament de l'habitació veïna; però encara manquen dades al respecte i no disposem, tampoc, de cap datació absoluta (figura 5).

Aquest mosaic va ser destruït per una raó desconeguda i les restes de la preparació van ser cobertes per un estrat que potser també va servir com a paviment (figura 06). Cal esmentar que en alguns punts dels murs 1010 i 1016 es recuperaren tesselles de mosaic in situ. Tot el conjunt era cobert per un estrat de destrucció format per material constructiu i gran quantitat de teules. La composició d'aquest estrat indica que l'edifici mantenia, en el moment d'aquesta reforma, la coberta i, segurament, l'organització general. Aquesta situació indicaria l'existència de transformacions radicals de l'aspecte i les funcions d'algunes àrees o espais de l'edifici. Tampoc podem establir la cronologia d'aquesta reforma.

Figura 5. Àmbit 105: mur interior i rudus d'un mosaic espoliat en època tardana.

Una altra actuació important d'aquestes campanyes ha estat la delimitació del costat est de la vil·la. Aquí s'ha pogut seguir els dos murs de tanca: el que forma el límit del peristil, pròpiament dit (segurament un muret baix) i el que delimita les habitacions situades a l'est (Díez-Coronel, Pita 1966, 353). La proposta dels primers excavadors era la de restituir un edifici de planta quadrada, organitzat segons principis d'axialitat (definida per dos eixos perpendiculars) i centralitat (entorn un peristil). Les noves intervencions confirmen aquest extrem, així com l'existència de certes irregularitats en les mides generals que donen al pati central obert una forma lleugerament trapezial, estrenyent-se al costat sud (Díez-Coronel 1964-1965, fig. 2).

De moment, no ha estat confirmada la hipòtesi de l'existència d'una porta situada en el centre del costat est de l'edifici. Aparentment aquest pas seria definit per dos murs d'alineació corbada que s'obren cap a l'interior. La restitució proposada pels primers excavadors, realitzada sense esmentar dades estratigràfiques o arquitectòniques, ha estat reproduïda a totes les publicacions posteriors. És possible que la idea de situar una porta en aquest costat (per altra banda, considerada implícitament com a accés principal) respongui a l'orientació de l'edifici i hagi estat condicionada per l'existència dels principals camins rurals actuals, que segueixen una alineació paral·lela a la de la terrassa fluvial, però molt més a l'interior. D'un d'aquests camins surten dos brancals transversals, orientats en sentit nord-est sud-oest, que porten a la vil·la.

Figura 6. Àmbit 105: paviment de la darrera fase d'ocupació.

Malgrat que en el sector oriental el nivell superficial té poca potència i que les estructures estan pitjor conservades, ha estat possible recuperar les restes d'un nivell arqueològic (no es pot precisar si d'ocupació o abandonament) i una pavimentació en terra trepitjada, que podria correspondre a l'última actuació o reforma arquitectònica de la vil·la. Aquesta particularitat potser ha de relacionar-se amb les reformes de l'habitació 105 i amb altres actuacions tardanes.

En relació amb aquest seguit de reformes, però sense que es puguin donar cronologies, cal situar una sèrie de construccions a l'est de l'habitació de representació, disposades formant un bloc paral·lel a l'ala nord-oriental de l'edifici. Pel que ha estat possible comprovar, aquestes estructures es caracteritzen per una tècnica constructiva diferent a la de la resta de l'edifici: murs d'amplada irregular i utilitzant materials diversos (petits carreus, còdols).

Les campanyes del 1995 al 1998, en resum, han permès restituir l'organització general i els límits de l'edifici. Al mateix temps, han confirmat l'existència d'una seqüència evolutiva, ara per ara limitada a les relacions estratigràfiques i arquitectòniques i sense cap datació absoluta. Dins d'aquesta seqüència, les reformes que semblen situar-se en el moment final indicarien una situació més complexa que la assenyalada pels primers excavadors

Les primeres campanyes han proporcionat un conjunt de materials ceràmics molt reduït i poc significatiu pel que fa a les possibilitats d'establir unes cronologies

Figura 7. Àmbit 202: mosaics A i F (en primer terme).

fiables. És encara més difícil definir les activitats fetes a un sector o habitació concrets a partir d'aquesta evidència. Aquesta situació es repeteix a les campanyes posteriors. En el cas de la campanya que ens ocupa, la limitació és especialment greu, ja que la seqüència estratigràfica permet assenyalar clarament una sèrie de fases, però no es pot establir una cronologia absoluta. Els materials recuperats han de considerar-se pràcticament tots com a residuals, amb unes datacions clarament altimperiials: alguns fragments de terra sigil·lada hispànica (formes Ritt. 8) i terra sigil·lada africana A (Lamb. 3b1) i també ceràmica de cuina africana (Ostia III, fig. 332); es tracta de recipients que coneixen una gran difusió en el segle II dC i és normal trobar-les en contextos de segles III i IV amb un elevat índex de fragmentarietat. La presència d'un fragment amorf de terra sigil·lada africana D no aporta cap dada, tret de confirmar una datació tardana genèrica per la formació de l'estrat i, en conseqüència, per l'abandonament d'aquest sector de la vil·la.

3.2. Les campanyes de 1999 i 2000: sector occidental i sud

La campanya de 1999 es va concentrar en la neteja i l'excavació (o reexcavació, en certs casos) de les habitacions que formaven l'angle sud-occidental de la vil·la, en el punt de contacte entre els mosaics B i C. Aquesta zona concentrava algunes de les

troballes més importants dels anys seixanta, tant pel que fa als mosaics (aquí se situaven composicions decoratives especialment complexes: A, B, C i F) com a les estructures. Les intervencions dels anys seixanta en aquesta zona van ser molt importants, ja que van significar el descobriment de gran part del passadís sud i de tot el passadís oest, així com de les habitacions relacionades amb aquest darrer. La situació d'aquestes dependències (un lloc amb una gran panoràmica al qual no és possible accedir-hi directament des de l'exterior de l'edifici), la complexitat de la construcció i el refinament del programa decoratiu suggereixen una destinació residencial reservada als propietaris de la vil·la, potser l'àrea considerada més reservada o íntima dins la complexa articulació de públic i privat que ofereix l'arquitectura privada romana. Per altra banda, les actuacions dels anys seixanta, en afectar les estratigrafies, també han limitat les possibilitats de restituir la seqüència estratigràfica i la cronologia del sector.

Una de les zones més interessants d'aquest sector era l'habitació 202. Aquest era un espai de planta rectangular de petites dimensions, orientat en sentit est-oest. Es divideix en dos àmbits menors que són decorats amb mosaics diferents, A i F (figures 07 i 08). Els àmbits, amb els mosaics respectius, són separats per una franja decorativa que presenta dos grans forats laterals. És possible que aquests forats corresponguin als basaments de dues pilastres adossades als murs 2003 i 2002 i que indiquin, a la vegada, un espoli antic dels materials aprofitables. Aparentment, i a diferència de la veïna habitació 203, aquesta dependència no es comunicava de forma directa amb el passadís oest. Aquesta circumstància, així com la presència d'una compartimentació definida per les possibles pilastres, que diferenciava un espai interior més reservat (el decorat pel mosaic A), fa pensar que el lloc podria haver servit com a dormitori.

Les primeres publicacions esmenten un mur que dividia totalment l'habitació en dos espais, seguint l'alineació d'una paret assenyalada a l'habitació 203 (Pita, Díez-Coronel 1964-1965). Però no s'ha trobat cap rastre d'aquesta suposada compartimentació que, en tot cas, seria posterior a l'organització de l'espai que assenyalava la combinació dels mosaics A-F amb les pilastres. Si aquest mur existís, respondria als mateixos problemes (potser estructurals) que va patir l'habitació 203. L'habitació havia estat excavada els anys seixanta i pràcticament no conservava estratigrafia. Només es van identificar les restes d'un nivell d'enderroc, amb algunes *tegulae*, *imbrices* i còdols, que es conservava als angles de la cambra. Aquest nivell cobria directament el mosaic F i no va aportar cap material datable. També es va poder comprovar l'existència d'una orla decorativa en el costat sud, que indica l'existència d'una porta.

Aquesta porta abans esmentada conduïa a un espai rectangular i allargat que estava pavimentat amb *opus spicatum*: l'àmbit o habitació 301; el paviment podria correspondre a una estructura ja coneguda (cf. *Corpus* 1989, 18). Aquest espai, que cal considerar com un corredor, també comunicava, a través d'una doble porta (dos enans separats per un pilar), amb un petit àmbit rectangular situat just a l'angle entre els passadissos sud i oest del peristil: l'habitació 303. L'arrasament dels murs d'a-

Figura 8. Àmbit 301: corredor pavimentat amb tesselles ceràmiques en opus spicatum.

questa habitació impedeix precisar com es tancava i es relacionava amb els passadissos; però sembla com si aquest espai hagués servit com a rebedor o avantcambra d'una habitació més important i és possible que la part frontal estigués oberta totalment o en gran part per facilitar l'accés directe des del passadís oest.

L'àmbit 303 havia patit una greu destrucció per efecte de l'erosió i de les actuacions modernes, però l'excavació mostrà que havia estat pavimentat amb un mosaic policrom amb una composició decorativa molt complexa. D'aquest mosaic només restaven alguns fragments protegits per dos dels murs de tancament i pel pilar central de la porta que s'obria a l'oest (podria correspondre, però no és totalment segur, amb una composició descrita de forma superficial a *Corpus* 1989, 17: «al lado oeste de la villa, colocado al sur y a continuación del mosaico número 2»; aquest darrer és el mosaic B).

Per la seva banda, és possible que el corredor d'*opus spicatum* també permetés l'accés a una altra habitació, paral·lela a les cambres 202 i 203, que formaria l'extrem sud-oest de l'edifici; però aquest sector ha estat totalment destruït pels esllavissaments de terres de la terrassa fluvial. Tampoc no pot excloure's l'existència d'una porta secundària que, a través del corredor, relacionés directament els passadissos sud i oest del peristil i les seves habitacions amb l'exterior o fins i tot amb alguna construcció afegida al cos principal de l'edifici (que servís com a eix de servei per abastar de forma ràpida tota l'àrea, per exemple?).

El sector sud-occidental de la vil·la ha de considerar-se un complex unitari caracteritzat per una organització acurada dels espais i dels eixos de circulació. La classificació d'aquests espais depèn de les seves dimensions, de les condicions de l'accés (definides per la situació i estructura de les portes i per les relacions entre habitacions o entre aquestes i els passadissos, fet que permetria un accés més o menys ràpid) i de les característiques del programa decoratiu utilitzat en cada cas. Dins d'aquest programa les diferències entre els tipus de pavimentació utilitzats són especialment significatives. *L'opus spicatum*, els mosaics policroms més o menys complexos o les franges de llindar en mosaic separen clarament espais i portes, n'assenyalen la importància amb relació a una funció concreta i indiquen als residents en quines direccions i sota quines condicions han de desplaçar-se. El sistema que formen tots aquests elements, reforçant-se mútuament, permet establir una jerarquia de les funcions i de les activitats integrada en l'estructura global de la vida quotidiana de la vil·la.

La combinació entre recerca de la intimitat, la presència de decoració musivària luxosa (completada per la presència de certs elements arquitectònics en algunes habitacions) i la regulació rigorosa de la circulació fan pensar que aquest sector de l'edifici es va destinar a residència de la família propietària i als serveis relacionats amb les seves necessitats directes. Aquest sector, especialment en l'angle de contacte entre els costats oest i sud del peristil, assegurava, a la vegada, privacitat i una posició privilegiada. El primer factor era assegurat per la distància respecte a l'aula de representació i per la topografia del terreny, que atorgava un cert aïllament (cal recordar que la vil·la és tancada, a l'oest i sud, per un barranc); el segon era el resultat d'una disposició arquitectònica que permetia utilitzar el paisatge per crear efectes decoratius separant encara més el lloc respecte a altres dependències.

Al costat de l'habitació 202 es va excavar un altre petit àmbit de planta rectangular: l'habitació 203. Aquest habitacle, com tot el sector, i per la seva posició i dimensions, havia estat afectat per la campanya de l'any 1966, dedicada a la recuperació del mosaic B (Díez-Coronel, Pita 1969-1970, lám. XLVIII, 2). A més, la presència d'estructures arquitectòniques superposades (concretament, el mur 2007 que dividia l'habitació en dos espais menors en un moment posterior) mostrava l'existència de reformes corresponents a una o més fases. Per aquestes raons el lloc semblava idoni per comprovar el grau de conservació de tot el sector i l'eventual existència d'una seqüència estratigràfica.

Davant les limitacions de temps, durant la campanya de 1999 es va fer un sondeig que va afectar la meitat d'un dels dos petits espais en què es dividia l'habitació 203, el més proper a la porta que connectava el lloc amb el passadís del peristil. La seqüència identificada és molt senzilla: un primer nivell de terres de poca consistència, de color marró fosc i amb escàs material arqueològic; un segon nivell, poc consistent i de color marró clar amb taques cendroses; un tercer nivell de terra color marró clar amb taques ataronjades i grises i, finalment, un nivell de terres compactades. Ara per ara, sembla que cal considerar que el primer nivell és superficial, segurament es tracta de les restes d'un estrat alterat per les excavacions fetes als anys

seixanta. Els dos següents poden correspondre a un farciment relacionat amb la compartimentació en dos espais menors o potser amb la definició d'un nou espai habitacional, més petit; aquest farciment s'acompanya de la construcció del mur 2007. La reforma podria haver estat motivada per un enfonsament del mur occidental de l'habitació, el més proper al final de la terrassa en la qual s'assenta la vil·la i, per tant, el més inestable. En aquest moment, no podem precisar si aquest enfonsament podria haver estat accidental o provocat com a resultat d'una destrucció més amplia. La primera possibilitat sembla més raonable, ja que no s'ha constatat la presència de nivells de destrucció violenta i general o alteracions importants a l'habitació dels mosaics A-F, però això tampoc no és una prova definitiva.

Per la seva banda, el segon nivell podria considerar-se una pavimentació de terra batuda pertanyent a una fase antiga de l'edifici. Es pot recordar, al respecte, que l'habitació situada al costat de l'aula de representació (105) va proporcionar dos paviments de terra que es podrien relacionar amb una primera ocupació de la vil·la. En el cas de l'habitació 203, el paviment sembla funcionar amb una porta existent en el mur 2008, que després es va tapiar. Aquest mateix mur fa angle amb el mur 2004, i defineix un altre costat del peristil. Aquest fet, doncs, aportaria una altra dada per confirmar la hipòtesi d'una fase constructiva definida per una planta centralitzada, anterior a la construcció del programa musivari durant el segle IV.

L'última habitació excavada és la número 302. Aquest espai era limitat pels murs 3001 (nord), gairebé arrasat, i 3004 (oest). La seqüència estratigràfica identificada és parcial: durant la campanya de 1999 només es va excavar l'angle oest de l'habitació, ja que era travessada en diagonal per una canonada de rec moderna. Aquesta canalització va ser desmuntada definitivament a la primavera del 2000, fet que ha permès seguir els treballs en extensió. Aquests treballs permeteren extreure part del nivell d'enderroc, format per gran quantitat de teules i pedra.

A la campanya del 2000 es va intentar localitzar el mur de tancament est d'aquesta habitació i la porta o portes que la devien comunicar amb altres dependències. Tot aquest sector havia estat afectat per una rasa moderna que havia destruït bona part del mur 3001. Tanmateix, la neteja del mosaic C va mostrar l'existència d'un motiu vegetal (una palma) disposat paral·lel i molt proper a l'esmentat mur. La seva situació, com en el cas de la garlanda que separa els mosaics E (passadís nord) i G, segurament servia per indicar la presència d'una porta (figura 9). Davant d'aquest punt, i també molt destruït per la rasa moderna, hem pogut descobrir parcialment un petit mur. La seva alineació és perpendicular a la de la paret 3001 i té una amplada i una tècnica similars. Es podria tractar, doncs, del mur de tancament de l'habitació 302. Si fos així, la possible porta assenyalada pel motiu musivari es relacionaria amb una altra dependència.

Finalment, durant la campanya de 1999 es van practicar dos sondejos, perpendiculars al passadís sud, separats per una distància de 10 m, per determinar el grau de conservació de l'estratigrafia i del mosaic C. L'any 2000 s'ha descobert completament l'esmentat mosaic i una sèrie d'estructures que corresponen a una reforma tardana del lloc. Tot el sector era cobert per un nivell superficial de molt poca potència.

Figura 9. Passadís sud: vista del mosaic C. En primer terme una palma situada a l'entrada de l'àmbit 302.

Aquest fet ha afectat la conservació del mosaic C en direcció est, una zona situada fora de la protecció que li atorgava la presència de la canalització i exposada, per tant, als treballs de conreu. En el centre del passadís, tot i tractar-se de remocions de terra de poca fondària, el mosaic C ha aparegut totalment destruït i només es conserva el *rudus*. Més cap a l'est, la destrucció moderna és encara més important, però sembla relacionada també amb reformes de certa importància datades en època tardoantiga. Entre aquestes actuacions destaca l'aixecament d'un petit mur i l'excavació d'una gran fosa rectangular. Aquesta obra, malgrat la seva modèstia, és significativa perquè va significar la destrucció parcial del paviment de mosaic i del mur sud del passadís, alhora que envaïa clarament una superfície de circulació. Amb això s'alterava, en part, la distribució espacial que havia caracteritzat l'edifici original, ja que desapareixia totalment la separació entre les dependències i el passadís, es reorganitzaven les comunicacions internes i es definien nous espais i, potser, noves funcions que ja no precisaven el manteniment d'un programa ornamental (figura 10).

La destrucció tardoantiga i moderna d'aquest sector del passadís sud també va tenir efectes positius per al coneixement de certs aspectes estructurals i estratigràfics. En primer lloc, ha estat possible comprovar l'existència, sota del *rudus* i del mur perimetral del passadís d'un petit paviment d'*opus signinum*; potser part d'un dipòsit. Aquesta construcció pertany a un moment anterior al peristil tal i com el co-

Figura 10. Vista general del passadís sud.

neixem avui dia, ja que l'esmentat mur se li superposa clarament. Aquesta nova dada, afegida a les troballes de les habitacions 105 i 203, precisa millor l'entitat i el caràcter inicial de l'edifici.

En segon lloc, s'han pogut analitzar les característiques del *rudus* sobre el qual s'assentava el mosaic C. Es tracta d'una obra sòlida i que segueix els principis generals de la tècnica musivària romana: una base de grans còdols lligada amb morter a la qual se superposa un nivell de petites pedres, fragments ceràmics i petits còdols, que formen la base del mosaic pròpiament dit. També s'ha localitzat un mur, fet amb petits carreus de pedra sorrenca, que seguia una alineació perpendicular a la del passadís. És possible que es tracti d'un mur d'una fase anterior i que es pugui relacionar amb el paviment d'*opus signinum*; però la relació amb el *rudus* fa pensar en una altra possibilitat: un sistema per compartimentar una superfície massa extensa en sectors menors per tal de facilitar la construcció del *rudus* i assegurar tant la seva solidesa com l'anivellament correcte del pis del mosaic; òbviament això no exclou una situació mixta: la reutilització, per assentar el mosaic, d'una obra anterior. Un procediment semblant, amb mur i base de grans còdols, ja s'havia detectat a l'habitació 105.

El material aportat per les intervencions de 1999 i 2000 és tan poc representatiu com el recuperat el 1998, però una mica més abundant i diversificat. Els contextos a priori més interessants, els nivells de destrucció, que s'han pogut excavar en part, no han aportat dades d'interès. Entre el material superficial, la gran majoria de fragments pertanyen a les restes relacionades amb la construcció i la destrucció de l'edifici (*tegulae*, *imbrices*, alguns maons). La ceràmica pròpiament dita es redueix a escassos fragments de vaixel·la de taula dels segles I a III dC (sigil·lada hispànica, africana A i africana C), ceràmica comuna, ceràmica de cuina africana i àmfora. També s'han recuperat alguns fragments de claus de ferro i petits bocins de vidre. Són de destacar tres recipients diferents de la forma Hayes 58B, un plat de grans dimensions i parets exvasades, amb la vora horitzontal i de secció triangular. La seva cronologia ocupa pràcticament tot el segle IV dC (*Atlante I*, 82) i coincideix parcialment amb les datacions que aporten els materials publicats els anys seixanta.

Els nivells de destrucció identificats al passadís sud i a les habitacions 202 i 302 han aportat bàsicament material de construcció. La ceràmica recuperada es limita a sigil·lades hispàniques i africanes A i C residuals; tampoc no sembla massa significativa la presència d'un fragment de vora Hayes 58B de sigil·lada africana D. Aquesta escassetat del material sembla significativa i es podria explicar per una neteja conscient i sistemàtica del lloc que és difícil de relacionar-se amb la destrucció violenta i sobtada que s'havia suggerit. Aquests estrats de destrucció es van identificar i documentar perfectament en excavar els mosaics B i E, però potser no s'han interpretat de forma correcta (*cf.* Díez-Coronel, Pita 1969-1970, fig. 4). Per la seva banda, els estrats relacionats amb les reformes tardanes del passadís sud no proporcionen cap producció o tipus útil per a la datació: sigil·lades hispàniques (forma Ritt. 8) i africana C (un fragment amorf) i ceràmica de cuina africana (formes Lamb 9a-b i Ostia II, fig. 302).

Finalment, els estrats 2502 i 2503 (la UE 2501 cal considerar-la superficial) proporcionen un material ceràmic molt similar, segurament indicatiu d'una formació

propera en el temps: ceràmiques hispàniques (formes Ritt. 8 i Drag. 37) i sigil·lada africana A, totes residuals; un ampli repertori de ceràmiques de cuina africana, amb formes típiques i de gran difusió (plats tapadora Ostia I.264, Ostia II.302, Ostia III.332, Ostia I.261; cassoles Lamb. 10A-Hayes 23B, Lamb. 10B-Hayes 23A, Lamb. 9A); sigil·lada africana C. La presència de sigil·lada africana D de les formes Hayes 58 i Lamb. 51, 51A proporciona una datació genèrica de segona meitat o de les darreries del segle IV dC. Aquesta dada sembla significativa, però s'ha de prendre amb precaució fins que no es completi l'excavació de l'habitació 203.

El repertori recuperat és, en resum, massa escàs i residual per obtenir unes datacions fiables. Ara per ara, només disposem de datacions coincidents de segle IV dC avançat en nivells de farciment i de destrucció, un fet que implica alguna forma de residualitat del material modern en els segons. Aquestes datacions, a més, coincideixen amb les dates proposades per als mosaics. Aquesta proximitat cronològica, fonamentada en unes dades molt limitades, no permet explicar clarament com es va organitzar la fase final de l'edifici i el seu abandonament. Un altre problema de datació és el que plantegen les reformes parcials detectades en els costats nord i sud del peristil, que impliquen canvis d'escenari arquitectònic (desaparició de mosaics, arrasaments de murs) i de funció radicals. Aquestes reformes semblen constituir una fase intermèdia, de caràcter ampli, entre l'ocupació representada pels mosaics i l'abandonament definitiu del lloc, però no la podem situar amb precisió. Cal tenir en compte, a més, que els treballs del 1998 al 2000 han afectat una àrea totalment remoguda per les intervencions dels anys seixanta: fins que no es puguin excavar un nombre suficient d'habitacions intactes (bàsicament, les del costat sud de la vil·la) i els estrats més antics, no disposarem de prou dades.

Els repertoris de vaixel·la i ceràmiques de cuina africana mostren coincidències importants amb el material de vil·les properes (el Tossal del Moro de Corbins) i de la ciutat d'*Ilerda*. Aquest fet assenyala un aprovisionament regular i normal i, per tant, la integració perfecta en uns circuits d'intercanvi que vinculen les terres de l'interior i el litoral (*vid.* Junyent, Pérez 1994; Pérez 1996, 162). Sens dubte, la posició d'*Ilerda* al costat del Segre i l'existència d'una xarxa fluvial important, dins la qual s'integren el Romeral i el Tossal del Moro, expliquen aquesta situació. Entre els trets comuns amb la vil·la de Corbins destaquen: el domini de les produccions africanes, tant a les vaixel·les com a les ceràmiques de cuina o entre les poques àmfores recollides, i la presència de sigil·lada hispànica (tan important en els nivells de segle II dC de Corbins i de vil·les com Raimat i Torre Andreu: Pérez, Rafel 1993). El repertori general és molt restringit i es limita als recipients de més difusió: Ritt 8, Drag. 15/17 i Drag. 37, entre la sigil·lada hispànica; Hayes 58B, Hayes 61, entre la sigil·lada africana D; o les formes Lamb. 40 i Lamb. 40bis que dominen absolutament el segle III dC a Corbins. Sobta l'escassetat de vaixel·les i d'altres recipients (àmfores) en els nivells d'abandonament i destrucció d'una vil·la de la categoria del Romeral. Aquest fet es podria explicar per una transformació de les funcions, relacionada amb la fase final detectada recentment, o amb un procés d'abandonament perllongat acompanyat d'un espoli sistemàtic.

4. ELS MOSAICS

4.1. Les habitacions del sector nord

Els treballs en aquest sector, fets entre el 1995 i el 1998, es van concentrar en el redescobriments, la neteja i la consolidació dels mosaics de l'habitació de recepció, anomenats D i G. També es van descobrir parcialment els mosaics que cobreixen els passadissos nord i sud: el mosaic E (del qual s'havia extret el sector situat davant de la sala de representació en els anys seixanta) i el mosaic C (Díez-Coronel, Pita 1966; Díez-Coronel, Pita 1970; *Corpus* 1989, 16-17; Navarro 1999, 142-143; per a una descripció dels treballs relacionats amb el mosaic B, extret en gran part, Díez-Coronel, Pita 1969-1970, 175-180); però aquests varen ser objecte d'un estudi més complet els anys 1999-2000 i es descriuen en l'apartat següent.

La neteja va permetre constatar la destrucció de l'absis que rematava l'habitació de representació. Com a resultat, el mosaic D havia desaparegut totalment (*cf.* Díez-Coronel, Pita 1966, 353). Segons la descripció recollida al *Corpus de mosaicos de España* era un «mosaico de finas teselas, fuerte policromía y rica gama cromática. El esquema compositivo está compuesto de hileras de rectángulos con flor de cuatro pétalos y flor de loto entre ellas, separadas por franjas de guiloches. Los rectángulos sobre la orla se han convertido a veces en triángulos. La orla está decorada con roleos de acanto» (*Corpus* 1989, mosaic núm. 4, pàg. 16, làm. 3).

Del mosaic G resta perdut el costat nord i es conserva una superfície lleugerament superior als 30 m² (6,50 metres per 5,25 metres). Tanmateix, s'aprecia perfectament l'estructura compositiva: una retícula formada per una garlanda policroma dins de la qual s'alternen línies de grans hexàgons i de rombes; dins dels hexàgons es disposen motius molt complexos definits mitjançant la disposició d'una sèrie d'eixos radials i de zones de color diferent (figura 11). Els treballs de consolidació van consistir en la neteja d'humitats i de concrecions calcàries i en la reparació de tots els forats existents amb un morter preparat especialment. En aquests forats, es varen reposar les tesselles recuperades. L'entrada a l'habitació 101 era senyalada per una banda decorada de 35 cm d'amplada. Dins d'aquesta se situa una garlanda esquemàtica, amb una policromia molt rica, separada en tres trams per llaços amb nusos; aquests llaços es desenvolupen simètricament a cada costat de la garlanda. El fons de la composició és blanc.

4.2. Els mosaics del passadís nord i del sector sud-sud-oest

Els treballs de les campanyes de 1999 i 2000 es varen concentrar en l'angle entre els passadissos nord i est (corresponent al mosaic E), en l'extrem occidental del passadís sud (mosaic C) i en els mosaics que pavimenten les habitacions situades a l'angle entre els passadissos sud i oest (mosaics F i A). Els treballs de consolidació van ser similars als del 1998, per la qual cosa no és necessari insistir sobre el particular.

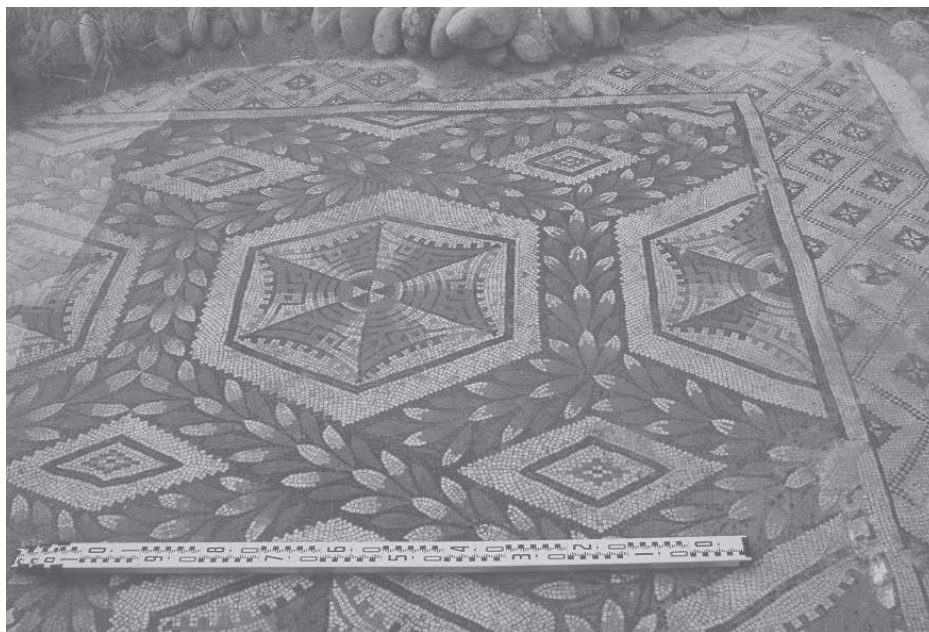

Figura 11. Àmbit 102: detall del mosaic G.

L'actuació va permetre, a més, un estudi de les composicions i colors que permet ampliar les dades ja publicades. Cal recordar, al respecte, que la datació de la darrera fase de la vil·la recolzava, de forma gairebé exclusiva, sobre criteris estilístics, amb tots els problemes que això suposa per al coneixement actual del lloc (Díez-Coronel, Pita 1966, 352 i seg.; *vid.* 356 i 357, on els autors distingeixen entre mosaics d'època severiana i mosaics del segle IV dC; *cf.* Díez-Coronel, Pita 1970, 773, i *Corpus* 1989, 18, amb la cronologia ja esmentada). L'observació directa dels mosaics permet una descripció una mica més acurada a l'espera d'un estudi de conjunt.

4.2.1. *Mosaic E*

Organitzat en línies de rombes de mida gran dins dels quals alternen, successivament, diversos tipus vegetals (palmes) i un motiu de peltes enfrontades. Tots ells són destacats mitjançant un joc de policromies que combina rosat, vermell, groc, gris, blanc i negre; aquest darrer color senyala els contorns i el contrast que ajuda a destacar els colors més vius. Cada línia inclou tres rombes sencers i part d'altres dos, tallats per l'orla que delimita tota la composició i la separa dels murs del passadís; d'aquests dos rombes, un presenta el motiu central seccionat per la meitat. Una retícula formada per línies entrelaçades organitza tota la composició. El conjunt és

Figura 12. Tram final del mosaic E.

tancat per una franja molt ampla formada per línies de tesselles ondulades. El mosaic va ser objecte d'una publicació en detall el 1970, on li atorguen, com als mosaics B, una cronologia de segona meitat del segle IV dC (Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 185, lám. XXXV; Díez-Coronel, Pita 1970, 356; *Corpus* 1989, mosaic 5, lám. 4, pàg. 16). A l'extrem oriental del passadís, davant d'una porta que comunicava amb una habitació, la franja de bandes ondulades es duplica amb una altra banda de rombes, dins dels quals s'inscriuen rombes menors. Aquest motiu combina els colors vermell, rosat, blanc, negre i groc (figura 12).

4.2.2. Mosaic C

És una composició reticular organitzada en grans quadres delimitats per línies de colors diferents, que decora el passadís sud. Dins de cada quadre se situa una flor de quatre pètals arrodonits disposats en creu. Els angles entre els quadres són tallats per cercles formats per línies concèntriques de colors diferents; dins de cadascun d'aquests se situa un altre cercle dividit en quatre porcions iguals, i de colors diferents, per dues línies negres disposades en creu. La composició està delimitada per dues orles paral·leles als murs (Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 184-185; Díez-Coronel, Pita 1966, 353; *Corpus* 1989, mosaic 3, pàg. 15, lám. 3). El límit amb el mosaic B

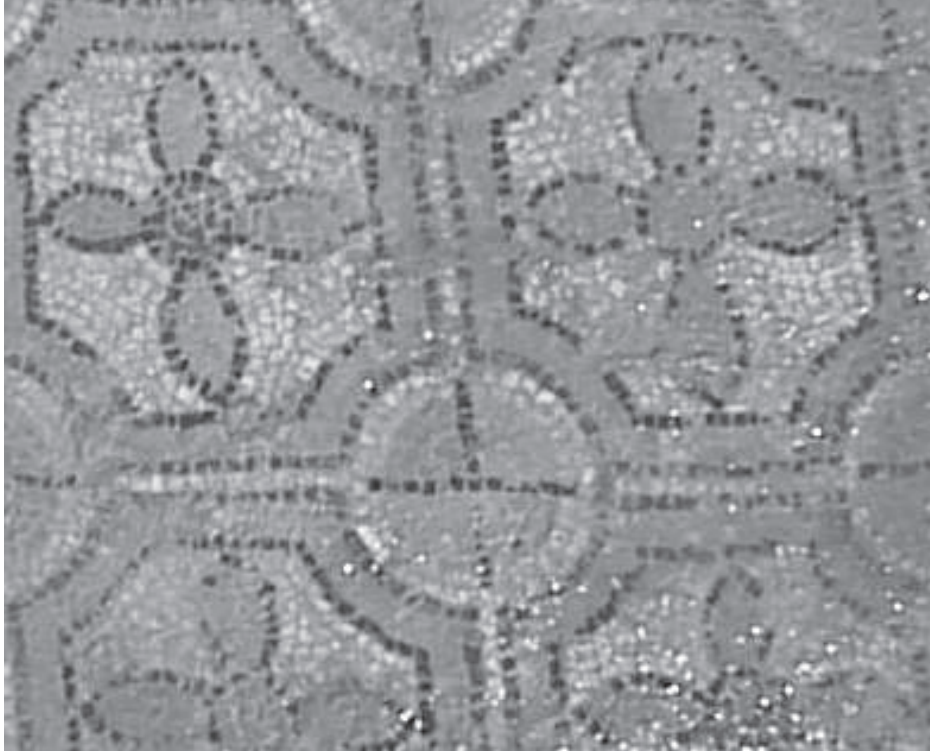

Figura 13. Detall del mosaic C.

no es pot establir amb claredat, ni es va documentar adequadament durant el procés d'extracció els anys seixanta. És possible que existís algun tipus d'orla que separava les composicions decoratives i els sectors. Com ja s'ha assenyalat, l'extrem oriental ha estat destruït per reformes tardanes de l'edifici i pel conreu modern (figura 13).

4.2.3. Mosaic F

Cobreix la part exterior de l'habitació 202. Composició reticular organitzada en quadres delimitats per línies concèntriques de colors diferents (Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 185-186; Díez-Coronel, Pita 1966, 354; *Corpus* 1989, mosaic 6, pàg. 16, làm. 3). En el centre de cada quadre se situa una flor molt senzilla de quatre pètals, amb l'extrem apuntat i de color diferent. La composició és molt semblant a la del mosaic del passadís sud (C). La composició està separada de les parets nord, sud i est per una línia de tesselles que segueixen una disposició irregular, ondulada o en ziga-zaga. Cap a l'oest, una orla amb una composició diferent separa aquest mosaic del mosaic A (*Corpus* 1989, làm. I, 1). La porta existent entre els murs 2001 i 2002 i que separa l'habitació 202 del passadís 301, és senyalada per una orla amb una composició formada per dos quadres delimitats per diverses línies de tesselles de

Figura 14. Detall del mosaic F.

colors diferents; a l'interior de cada quadre, dues línies disposades en diagonal es creuen formant triangles de dimensions iguals. Cada línia està formada per alineacions de tesselles de colors diversos (figura 14).

4.2.1. *Mosaic A*

Cobreix un petit espai intern a l'oest de l'habitació 202. Composició formada per una successió de mètopes quadrades delimitades per línies de tesselles de color blanc i negre i que s'integren dins una retícula de cordes entrelaçades que alternen fins a quatre colors: negre, vermell, rosat i blanc. Dins de cada quadrat se situa una roseta de vuit pètals de colors i forma diferents: quatre amb l'extrem arrodonit i quatre amb extrem apuntat (figura 15). La disposició és més rica i complexa que en el mosaic F (Díez-Coronel, Pita, 1966 352; *Corpus* 1989, mosaic 1, pàg. 13-14, làm. 1; per a l'anàlisi de la composició hem utilitzat la documentació publicada, ja que l'estat de conservació és molt dolent).

Figura 15. Detall del mosaic A.

5. LA VIL·LA DEL ROMERAL EN EL SEU CONTEXT

Els resultats de les intervencions confirmen algunes de les hipòtesis publicades per L. Díez-Coronel i R. Pita, però també han aportat dades noves i elements de judici que permeten entendre millor aspectes aparentment ja coneguts.

En primer lloc, sembla confirmar-se la idea que la vil·la s'organitzà, com a mínim durant l'antiguitat tardana, segons uns principis d'axialitat i centralitat estrictes, que converteixen el peristil i els seus passadissos en element clau per a l'organització de la circulació i del ritme de la vida quotidiana, des de les funcions més modestes fins als aspectes relacionats amb la projecció social i de representació del propietari. El centre d'aquest complex és la gran aula abismada (habitació 101) que

se situa sobre un dels eixos principals de l'edifici i enmig del costat nord. Aquesta posició privilegiada del lloc de recepcions no és sinó el reflex de la centralitat absoluta de la figura del propietari, en termes socials i econòmics, dins el conjunt de relacions socials i familiars que ordenen la vida dels residents i, probablement, d'una part de la població del territori proper. La utilització conscient i ordenada, fins a formar un llenguatge, d'elements extrets de l'arquitectura palacial romana és l'expressió del poder d'un grup social i de les jerarquies que estructuraven el món rural de l'antiguitat tardana i no és casual la multiplicació d'exemples d'aules amb absis en les vil·les dels segles finals de l'imperi. N'hi ha prou, per a Catalunya, d'esmentar Torre Llauder o Darró (Prevosti, Clariana 1988; *Primera* 1992); casos als quals podem afegir *Villa Fortunatus*, a Fraga, el més proper al Romeral en termes de significació històrica (Navarro 1999, 146-147). Totes donen cronologies del segle IV dC.

La vil·la del Romeral respon a un tipus arquitectònic caracteritzat per una organització compacta i centralitzada dels volums construïts i per un relatiu aïllament respecte al medi natural que l'envolta. Aquestes característiques l'adeqüen perfectament a les necessitats d'expressar poder i prestigi que tenen les elits romanes. El tipus, perfectament definit després d'alguns segles, és aplicat de forma general i en un mateix moment històric. En aquest sentit, és inevitable comparar el Romeral amb vil·les properes i amb característiques similars, com *Villa Fortunatus*, ja que ajuden a comprendre l'organització de la societat rural.

L'arquitectura i la cura del programa musivari, que cobreix amb seguretat tres dels passadissos, fa pensar que bona part de l'edifici va tenir una destinació residencial i de representació, relacionada amb les necessitats de la família propietària; els serveis i, òbviament, les infraestructures productives se situarien en àrees perifèriques (convertides en invisibles amb relació als processos de la vida social) o a l'exterior. Ara per ara, però, seria agosarat anar més enllà d'aquesta afirmació genèrica i proposar hipòtesis massa sofisticades sobre l'organització del conjunt o els principis socioculturals que expliquen la seva forma i evolució. És prematur, per exemple, intentar atribuir funcions i activitats a la majoria de les dependències. Un cas particular és el de l'habitació 202. La seva estructura interna, l'articulació entre decoració (mosaics A i F) i elements arquitectònics nobles, la intimitat que ofereix i, finalment, la posició amb relació a tota l'ala sud de l'edifici fan pensar en un espai especialment reservat (per exemple, un dormitori). El petit passadís que relaciona l'habitació amb altres cambres i amb el peristil, o el possible accés directe a l'exterior, també és un element a tenir en compte, ja que ha d'entendre's amb relació a la destinació de tot el sector.

Cal tenir present, en aquest context, la situació del lloc en l'ala sud de l'edifici. Aquest sector sembla especialment adequat per a la residència privada de la família propietària: a distància respecte del que es considera (per al moment) la porta principal i separada de l'aula de recepció, amb una arquitectura complexa que sembla valorar especialment les possibilitats decoratives que ofereix el paisatge i decorat per algunes de les composicions de mosaic més luxoses (mosaic B, amb l'emblema Z, i mosaic A).

Finalment, és de destacar la importància del mateix peristil com a element integrador de l'arquitectura, les funcions i l'organització de la vida quotidiana. La manca d'exemples adequats impedeix, ara per ara, establir fins a quin punt ens trobem davant d'un model arquitectònic general i quina ha estat la seva implantació davant d'altres a les terres de Ponent; però és significatiu que entre els pocs llocs excavats (parcialment) apareguin peristils de certa monumentalitat: Torre Andreu i la Jove (Pérez, Rafel 1993; *Romanització* 1990). Òbviament, resten obertes, encara, tot un seguit de qüestions: l'articulació interna d'aquest i dels altres sectors, l'organització de les activitats, la cronologia i l'evolució de les diverses fases de l'edifici.

Un element central d'aquesta arquitectura és el programa ornamental. El seu ús serveix per definir les relacions entre espais i funcions, per establir l'estructura general de l'edifici (les jerarquies de les habitacions i sectors, la circulació, la visibilitat o no de part dels residents –el personal de servei– i de les seves activitats) i per reforçar els continguts ideològics (poder i riquesa) que transmet una construcció. La presència dels mosaics, l'únic element conservat del programa desenvolupat al Romeral, accentua la separació entre els espais més oberts a l'exterior (en relació amb la vida social del propietari) i els ambients més íntims, i entre les habitacions residencials i les àrees i itineraris de serveis, que se subordinen funcionalment a aquelles, però que asseguren, alhora, les connexions i el manteniment de l'activitat quotidiana dels residents. Aquests objectius s'aconsegueixen plenament mitjançant la disposició de composicions amb motius variats (animals, vegetals i geomètrics) que transmeten impressions de riquesa i, aparentment, de valoració de la natura. Però l'exhibició d'aquesta natura no és innocent ni respon senzillament a la recerca de plaer intel·lectual; és també una forma per indicar el domini de l'home i, més concretament, la seva apropiació com a forma de riquesa. En aquest context, la utilització de trames de motius vegetals i geomètrics per encerclar i ordenar els motius tampoc no és una tria innocent, ja que reforça certs efectes. Les garlandes amb fulles de llorer, un element freqüent als programes ornamentals de l'arquitectura pública, per exemple, transmeten una imatge de poder. Aquesta imatge pot reforçar els seus efectes quan els motius són utilitzats per enquadrar figuracions animals i vegetals en uns esquemes repetits a l'infinit. Aquesta repetició expressa un principi d'ordre i control de la natura. No és casual, doncs, que aquesta decoració aparegui a l'aula de recepció.

La utilitat dels programes musivaris per expressar certs missatges troba confirmació en la quantitat d'exemples de mosaics de gran riquesa, amb datacions tardanes, que concentren les comarques del Segrià, la Noguera i l'Urgell: Bonany, prop de Balaguer, el Reguer, a Puigvert d'Agramunt; el Vilet, a Rocafort de Vallbona; mas d'Estadella, a Vilagrassa; Vilanova de la Barca (Pita, Díez-Coronel 1969; *Corpus* 1989, 18-33, lám. 6-11; Navarro 1999, 142-144 i 147-150). En molts d'aquests llocs trobem figuracions similars i una aplicació diversificada de pavimentacions diferents relacionada amb la jerarquia dels espais (mosaic, *opus signinum*, *opus spicatum*).

Malgrat el que ja es coneix, l'entitat i organització interna d'aquesta vil·la tardana no es poden definir perfectament. L'edifici és de majors dimensions i més

complex del que evidencien els primers treballs publicats. En concret, les intervencions recents han mostrat l'existència d'algunes dependències a orient de l'aula de recepció. Podria tractar-se d'un sector que ampliava el conjunt format per les habitacions 105-106, de forma que integraria també l'aula esmentada. De ser així, la vil·la mostraria una planta amb tendència al rectangle, sense estructures projectades a l'exterior. Per altra banda, però, semblaria més adient a les necessitats socials i ideològiques del propietari un tractament diferenciat de l'absis de l'aula. Ara per ara, no podem establir l'organització, funció i cronologia d'aquestes obres. Es pot tractar d'una àrea de serveis o destinada a la producció agrícola, concebuda i feta dins d'una planificació global dels espais i funcions de la fase principal d'hàbitat; però també podria ser un afegit posterior, creat per necessitats específiques i que contribuiria a trencar la disposició inicial.

El Romeral planteja un altre problema: l'entitat i el significat de les transformacions que pateix el conjunt amb posterioritat a la fase monumental, representada pels mosaics, la qual, com ja s'ha esmentat, ha estat datada dins la segona meitat del segle IV dC. Les excavacions recents han mostrat l'existència de reformes de caràcter similar, aparentment sistemàtiques i que semblen definir una darrera fase d'ocupació més modesta. Aquestes reformes afectaren diverses habitacions dels sectors nord i sud (representades, en tots els casos, per l'extracció dels mosaics i la preparació de noves pavimentacions a la mateixa cota), el tram oriental del passadís sud del peristil (destrucció parcial del mosaic, construcció d'un mur i definició d'un nou habitacle que trencava la rígida geometria del peristil anterior) i potser tot el passadís oriental del peristil, on no s'han trobat mosaics fins al moment.

Aquests canvis mostrarien una alteració profunda de l'arquitectura de l'edifici, els motius de la qual han de cercar-se en factors de caràcter molt ampli: abandonament de la residència permanent per part dels senyors rurals i trencament de la distinció clara entre residència i producció; transformació dels ideals de prestigi d'aquesta classe que demanaven un marc d'expressió arquitectònica i ornamental. A tall d'exemple, pot recordar-se les reformes que pateix la vil·la de Torre Llauder: destrucció dels mosaics d'algunes habitacions importants i reconversió en magatzems, construcció d'un dipòsit i modificacions d'un passadís del peristil, construcció d'un absis en un *tablinum* (Prevosti 1981, 251 i seg.; Prevosti, Clariana 1988, 15-16). Totes aquestes reformes mostren la desaparició d'un concepte de residència rural senyorial, tot i que manté uns elements mínims (precisament l'aula de recepció tant al Romeral com a Torre Llauder). Les coincidències entre ambdós casos, tant pel que respecta a les zones afectades com al significat de les reformes, són significatives.

L'organització (i les funcions?) que caracteritza el moment final de la vil·la del Romeral, sembla aproximar els espais de residència i de producció. La seva coexistència, que fa visible el que abans s'amagava, és possible perquè la vida quotidiana dels residents estables ja no necessita un marc arquitectònic a gran escala i permanent destinat a l'autorepresentació i l'oci amb excepció de les estades ocasionals del senyor; no existeix, però, cap confusió entre les funcions.

Els problemes per situar la vil·la del Romeral en un context socioeconòmic més ampli són similars als que plantegen establiments coneguts des de fa anys al territori d'Ilerda i d'altres ciutats, com el *Municipium Sigarrensium*, Aeso i Iesso. Alguns d'aquests nuclis són excavats de forma regular, com la vil·la del Tossal del Moro (Corbins, Segrià); d'altres s'han descobert i estudiat parcialment com a resultat de trobades casuals i excavacions d'urgència.

Cal dir, en primer lloc, que tenim un coneixement molt limitat del poblament i de les estructures de propietat i explotació que organitzaven el paisatge rural de les comarques de Ponent. Aparentment, la quantitat d'establiments inventariats a les darreres dècades podria fer pensar que hi ha un volum d'informació prou important com per conèixer els patrons d'ocupació de l'espai, la cronologia, les característiques arquitectòniques i l'organització econòmica. Tanmateix, una revisió ràpida de l'evidència mostraria que són molt escassos els assentaments rurals que aporten prou estructures o elements materials que permetin plantejar les qüestions fonamentals (els sistemes d'explotació) i gairebé cap d'ells no ha estat excavat en condicions satisfactòries, per no dir de forma continuada. Un problema fonamental, en aquest sentit, és el de definir la tipologia, les funcions i la jerarquia dels nuclis rurals; en especial, manca prou evidència per aplicar la categoria de *villa* als establiments rurals coneguts enfront d'altres formes d'hàbitat; per no parlar de les possibles particularitats de la vil·la romana a les Terres de Ponent i les relacions d'aquestes amb l'evolució històrica de tot el territori. Definició i categorització són fonamentals per establir l'abast real del procés d'organització del medi rural i el paper de les ciutats i de les seves elits, en termes socials i econòmics.

L'evidència més important per al conjunt de les comarques de Lleida es limita a uns pocs llocs. Alguns aporten prou elements estructurals o tecnologia com per poder definir-los com a vil·les amb certes garanties: l'Hostal Nou de Balaguer (Díez-Coronel 1970); el Tossal del Moro, a Corbins (Marí, Mascort 1988a-b); la Jove (*Romanització* 1990); Torre Andreu, a la Bordeta (Pérez, Rafel 1993); l'Escorxador, a Arbeca (Garcés 1996-1997); les vil·les del territori de Guissona (Llinàs, Sagra 1993; Pera 1995).

Només alguns casos (la Jove i Torre Andreu) aporten evidències relacionades amb un programa arquitectònic planificat i monumental. En el cas de la vil·la de Torre Andreu, un porticat amb columnes amb basament de grans dimensions que envolten un pati central enllosat (*Romanització* 1990; Pérez, Rafel 1993).

Un problema semblant de desconeixement presenta la vil·la de l'Escorxador, de la qual només s'han localitzat una conducció, un paviment en *opus signinum* i restes de murs, a més de canonades de ceràmica. Tots aquests elements assenyalen la presència d'un establiment complex, amb funcions residencials que demanen un programa arquitectònic i tècnic adequat (per a calefacció d'aigua i espais tancats, per exemple). Però no es pot establir l'entitat precisa del lloc i, com en el cas del Romeral, tampoc no es pot esbrinar els principis organitzatius que estructuraven l'ocupació i l'explotació dels llocs. La cronologia se situa, d'una manera genèrica, entre els segles I i IV-V dC (Garcés 1996-1997, 303-311).

Per la seva banda, les vil·les conegudes al territori de Guissona també aporten dades d'interès, malgrat el caràcter limitat de les excavacions. De la vil·la de la Vinya del Crispí es coneix un pati porticat, construït cap al 100 dC, reformat en successives intervencions durant el segle IV dC. Aquestes reformes no semblen limitar-se a modificacions arquitectòniques, sinó que devien representar una transformació de les funcions del lloc, ja que també s'hi instal·laren dolis (Llinàs, Sagrera 1993, 325). En una altra vil·la, la dels Vilassos, es coneix un conjunt d'estances de destinació agrícola i residencial. El lloc sembla ocupat durant tot el període imperial, fins al segle IV dC (Pera 1995). Es tracta, en ambdós casos, de vil·les suburbanes (la primera se situa a un quilòmetre de Guissona; l'altra, a uns sis), que mostren clarament l'ocupació més intensa dels espais rurals que envolten una ciutat romana.

La distribució de les escasses vil·les conegudes i els elements productius i residencials que les integren mostren la relació estreta entre urbanització i organització del poblament rural; incloent-hi en aquesta organització la implantació de formes racionals i intensives d'explotació. És el cas de les vil·les del Tossal del Moro, el Romeral o Raïmat respecte a *Ilerda*, o de la Vinya del Crispí i els Vilassos en relació a *Iesso*. Es tracta, en ambdós territoris, d'assentaments suburbans que responen a una varietat d'usos socials i culturals (en tant que lloc de residència), però amb un component econòmic fonamental i que es pot explicar en termes de diversificació i organització racional.

Una altra qüestió fonamental, per situar la vil·la del Romeral en el seu context sociocultural, és la de la cronologia del poblament romà a les comarques de Ponent. Fins al moment, i cal insistir en la manca de dades, les úniques vil·les excavades (Vinya del Crispí, els Vilassos, el Tossal del Moro, el Romeral) proporcionen cronologies d'època imperial avançada. Els casos més ben coneguts, com el Tossal del Moro, Torre Andreu i la Vinya del Crispí se situen en un moment avançat, entre el 100 i el 150 dC (Pérez, Rafel 1993; Llinàs, Sagrera 1993, 325; el cas del Romeral és diferent, ja que no disposem de dades sobre els nivells inferiors de la vil·la, però sí de materials ceràmics altimperials: Pita, Díez-Coronel 1964-1965, 188; Díez-Coronel, Pita 1970). A la vegada, en tots els llocs en què es disposa d'una certa quantitat de material ceràmic, apareixen produccions tardorepublicanes i d'època augusta: el Tossal del Moro, Raïmat, els Vilassos, Torre Andreu (*Materials* 1988, 167; Pera 1995, 197 i 206; Pérez, Rafel 1993).

Una altra dada significativa és la importància del segle IV dC. A aquest moment corresponen, aparentment, una reorganització arquitectònica i el programa musivari del Romeral i de moltes vil·les luxoses, com *Villa Fortunatus* (Díez-Coronel, Pita 1966; Díez-Coronel, Pita 1970; *Corpus* 1989, 18; tanmateix, caldria veure què succeeix amb les seves instal·lacions productives, fins ara no localitzades) i les reconstruccions i ampliacions d'instal·lacions agrícoles i artesanes que semblen patir de forma general les vil·les del Tossal del Moro i de la Vinya del Crispí (Llinàs, Sagrera 1993).

6. CONCLUSIONS

Les intervencions del període 1996-2000 han confirmat l'existència de més d'una fase constructiva en l'evolució de la vil·la del Romeral. Aquest fet ja era assenyalat pels seus descobridors; però es tracta d'una situació molt més complexa que les dues fases esmentades a les publicacions. La continuació dels treballs permetrà traçar l'evolució general del lloc i la seva relació amb factors d'ordre socioeconòmic. Els problemes més importants i, per tant, els objectius de les pròximes intervencions són: determinar les característiques i cronologia de la fase o fases inicials, que semblen respondre a una estructura clarament planificada i que tenen una gran entitat arquitectònica; establir les característiques del moment final i del procés d'abandonament i definir la naturalesa de la reocupació posterior a la destrucció. Aquestes qüestions són especialment importants per assolir un millor coneixement de les transformacions socioeconòmiques i ideològiques del món rural a l'antiguitat tardana en el sector nord-oriental de la *Provincia Tarraconensis*.

7. BIBLIOGRAFIA

Romanització 1990:

BARTLETT, X.; PUCHE, J. M.; SORRIBES, E. «La romanització a la vall del Llobregós: el cas de la vil·la de la Jove i del poblat del Tossal del Barcelonès», *VIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia, Puigcerdà, 1988* (Puigcerdà, 1990) pàg. 27-34.

Corpus 1989:

BLÁZQUEZ, J. M.; LÓPEZ MONTEAGUDO, G.; NEIRA JIMÉNEZ, M. L.; San Nicolás Pedráz, M. P. «Mosaicos romanos de Lérida y Albacete». *Corpus de mosaicos de España*, fascículo VIII (Madrid, 1989).

DÍEZ-CORONEL 1970:

DÍEZ-CORONEL, L. «Una bodega romana en Balaguer (Lérida)». *xi Congreso Nacional de Arqueología, Mérida, 1968* (Zaragoza, 1970) pàg. 774-783.

DÍEZ-CORONEL, PITA 1966:

DÍEZ-CORONEL, L.; PITA, R. «Una villa con mosaicos en Albesa (Lérida)». *ix Congreso Nacional de Arqueología, Valladolid, 1965* (Zaragoza, 1966) pàg. 348-357.

DÍEZ-CORONEL, PITA 1970:

DÍEZ-CORONEL, L.; PITA, R. «El mosaico de la galería norte de la villa romana de «El Romeral». A: *XI Congreso Nacional de Arqueología, Mérida, 1968* (Zaragoza, 1970) pàg. 769-773.

DÍEZ-CORONEL, PITA 1969-1970:

DÍEZ-CORONEL, L.; PITA, R. «Informe sobre la segunda campaña de excavaciones

de la Villa romana de 'El romeral' en Albesa, provincia de Lérida», NAH, 13-14 (1969-1970) [1971] pàg. 173-191.

GARCÈS 1996-97:

GARCÈS, I. «Els orígens d'Arbeca: el poblat ibèric del Castell i la vil·la romana de l'Escorxador». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXVI (1996-97) pàg. 299-320.

JUNYENT, PÉREZ 1994:

JUNYENT, E.; PÉREZ, A. «El Bajo Imperio ilerdense: las excavaciones de la Paeria». *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Maó, 1988 (Barcelona, 1994) pàg. 127-150.

LLINÀS, SAGRERA 1993:

LLINÀS, J.; SAGRERA, J. «La vil·la romana de la Vinya del Crispí (Guissona, la Segarra)». *Revista d'Arqueologia de Ponent* 3 (1993) pàgs. 323-331.

Primera 1992:

LÓPEZ, A. [et al.] *La primera Vilanova. L'establiment ibèric i la vil·la romana d'Arró, Darró o Adarró de Vilanova i la Geltrú. Síntesi dels resultats de les darreres recerques arqueològiques i històriques* (Institut d'Estudis Penedesencs, 1992).

MARÍ, MASCORT 1988a:

MARÍ, LL.; MASCORT, M. «Una ofrena de fundació a la vil·la romana de Corbins (Segrià)». *Recerques de les terres de Ponent*, IX (1988) pàg. 63-71.

MARÍ, MASCORT 1988b:

MARÍ, LL.; MASCORT, M. «Una instal·lació industrial oleícola d'època romana al municipi de Corbins (Segrià)». *Prehistòria i arqueologia de la conca del Segre. Homenatge al prof. Dr. Joan Maluquer de Motes, 7è Col·loqui Internacional d'Arqueologia, Puigcerdà, 1986* (Puigcerdà, 1988) pàg. 267-273.

NAVARRO 1999:

NAVARRO, R. «Vil·les amb mosaics entre els rius Segre i Cinca», pàg. 142-144; «Villa Fortunatus», pàg. 146-150. A: Palol, P. De; Pladevall, A. (dir.) *Del romà al romànic, Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X* (Barcelona, 1999).

PERA 1995:

PERA, J. «La vil·la romana dels Vilassos (Tarroja de Segarra, la Segarra)». *Revista d'Arqueologia de Ponent* 5 (1995) pàg. 195-209.

PÉREZ 1991:

PÉREZ, A. *La terra sigillata de l'antic portal de Magdalena. Monografies d'Arqueologia Urbana 1* (Lleida, 1991).

PÉREZ 1991b:

PÉREZ, A. *La ciutat romana d'Ilerda* (Lleida, 1991).

PÉREZ 1996:

PÉREZ, A. «La ciutat d'Ilerda, de la conquesta romana al Baix Imperi (s. II aC - v dC)». *Fonaments* 9 (1996) pàg. 145-201.

PÉREZ, Rafel 1993:

PÉREZ, A.; Rafel, N. *La vil·la romana de Torre Andreu (la Bordeta, Lleida): un establiment suburbà dels segles ii-iii dC.* (Lleida, 1993).

Materials 1988:

PÉREZ, A. AMARÉ, M.T. CAMPS, P. GARCÈS, I. MARCO, M. T. *Els materials del jaciment romà de Raïmat, Lleida* (Lleida, 1988).

PITA 1969:

PITA, R. «Mosaicos romanos tardíos en las comarcas del Segre y del Cinca». BSAA, 34-35 (1969) pàg. 31-67.

PITA, Díez-CORONEL 1963:

PITA, R.; Díez-CORONEL, L. «La Villa romana y mosaicos de 'El romeral', en Albesa (Lérida)». *Ampurias* 25 (1963) pàg. 241-243.

PITA, Díez-CORONEL 1964-1965:

PITA, R.; Díez-CORONEL, L. «Informe sobre la primera campaña de excavaciones de la Villa romana de 'El Romeral', en Albesa (Lérida)». NAH 8-9 (1964-1965) [1966] pàg. 177-189.

Prevosti 1981:

PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro* (Mataró, 1981).

PREVOSTI, Clariana 1988:

PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.-F. *Torre Llauder, Mataró. Vil·la romana* (Barcelona, 1988).

REYNOLDS 1995:

REYNOLDS, P. *Trade in the Western Mediterranean, AD 400-700: The ceramic evidence, BAR Int. Series 604* (Oxford, 1995).

SANMARTÍ 1984:

SANMARTÍ, J. «Edificis sepulcral romans dels Països Catalans, Aragó i Múrcia». *Fonaments* 4 (1984) pàg. 87-160.

Vil·la 1982:

MARÍ, LL.; MASCORT, M.; SANMARTÍ, J. «La vil·la romana de Cantaperdius (Bellví, la Noguera)». *Ilerda* XLIII (1982), pàg. 95-117.